

Kétségbeesett analógiakeresés

(mi lehet a kapcsolat a variáció és a hiány között?)

REBRUS PÉTER

MTA Nyelvtudományi Intézet

ELTE – MTA Elméleti nyelvészet tanszék

A nyelvekben előforduló alaktani *variáció* (opcionális) és *hiány* (defektivitás) a mögöttes reprezentációval operáló *input–output* alapú (morfo)fonológiai elméletekben – ilyen a generatív fonológia és az optimalitáselmélet – a következőképpen határozható meg: variáció esetén egy bemenethez több kimenet tartozik, hiány esetén pedig valamely bemenethez nem tartozik kimenet. Ezek az elméletek azt jósolják, hogy e két jelenség (i) megjelenése *véletlenszerű*, azaz nem függ össze a nyelvi rendszer egyéb sajátosságaival, és (ii) egymástól is *független*, azaz a többszörös kimenet és a null-kimenet elemzése nem kapcsolható egymáshoz. Újabb kutatások¹ azonban kimutatták, hogy mind a variáció, mind a hiány a nyelvi rendszerben rendszerszerűségeket mutat, amelyeket olyan modell, melyben a szabályszerűségek kizárólag a mögöttes alakokból és az ezeken működő szabályokból / leképezésekből erednek, nem képes megragadni. Egy lehetséges megoldás, ha a modell megengedi a felszíni alakok egymás közötti *közvetlen* kapcsolatait, és a szabályosságokat ezen viszonyok segítségével adja meg².

Az ilyen, a felszíni alakok kapcsolatán alapuló *analógiás* elméletekben³ a variáció az azonos funkciójú elemekhez tartozó olyan formáknak tekinthető, melyek esetén több közel azonos erősségű és egymásnak ellentmondó formai analógiás hatás *átfedésben van*. Ezek a hatások a felszíni alakok használati gyakoriságával és a releváns formai, illetve funkcionális mintázatoknak a szóban forgó alakokhoz való "közelségével" arányosak. Ez megmagyarázza azt a jelenséget, hogy variáció a két minta "határán", azokon a *gyenge pontokon* lép fel, ahol az ellentmondó analógiás hatások kiegyenlítettek. Így például a magyarban a *fürödnek ~ fürdenek*, illetve a *mosakszik ~ mosakodik* fakultatív alakok léte a CC~CVC-alternációkban, illetve az *sz~d* tövégi váltakozásokban részt vevő nagy számú alaknak és az igei paradigma formai mintázatait jellemző tulajdonságoknak tulajdonítható.⁴ Ugyancsak analógiás hatásokról tulajdonítható az előlégi harmónia esetén az egyes tövek toldalékolásában található variáció (pl. *fotelban ~ fotelben*)⁵.

A hiány alatt viszont azt a szituációt értjük, amikor valamely funkcióhoz potenciálisan

1 A hiányról ld. ... és Blaho--Rice (2010), a variációról többek között Anttila (2002).

2 Az ilyen jellegű output–output megszorítások szükségessége már egyéb alaktani-fonológiai jelenségek leírásánál is felmerült, először Benua (1995)-ben.

3 Ld. többek között Skousen (1989), Bybee (2006), Blevins--Blevins (2009).

4 Erről részletesen ld. Rebrus--Törkenczy (2009) és Rebrus--Törkenczy (megj. alatt).

5 Erről ld Hayes--Cziráky-Londe (2006) és Kálmán--Rebrus--Törkenczy (2010).

rendelhető alakot a paradigmát jellemző formai mintázatok egyike *sem fedt le*. A defektív alakoknak a paradigmán belüli pozíciója változatosságot mutat: úgy tűnik, a nagyobb osztályra vonatkozó rendszeres defektivitást (mint amilyen a *csuklik*, *hámlik* stb igék esetén lép fel, pl. **csuklhat*, **hámljon*) meg kell különböztetnünk az egyedi defektív mintáktól (ilyen pl. az *eszik*, *iszik*, *hisz* igék *-va/ve* toldalékkal ellátott alakjai). Míg a rendszeres defektivitás esetén potenciálisan rendelkezésre állna a megfelelő tö- és toldalékallomorf (azaz az analóg minta), ezek együttes megjelenését valamely az egész paradigmára jellemző globális megszorítás tiltja⁶; addig az egyedi defektivitás esetén úgy tűnik, hogy az analóg minták *gyenge hatása* nem képes érvényesülni. Ez utóbbi esetben gyakran több nagyon gyenge analógiás hatás verseng egymással, és bizonyos beszélőknél egyik hatás sem nyer (azaz hiányt kapunk)⁷, míg más beszélőknél egy vagy több változat elképzelhető, de ezek grammatikalitási foka a beszélők megítélése szerint alacsony. Ezt a hezitációs jelenséget nevezhetjük "kétségbeesett analógiakeresésnek", mely a variációhoz hasonlóan szintén a többszörös analógiás hatásnak tulajdonítható; ebben az értelemben a(z egyik típusú) defektivitás és a variáció ugyanazokra az okokra vezethető vissza. Az előadás arra problémára keresi a választ, hogy a mintázatok és a gyakoriság milyen jellemzőitől függ, hogy több analógiás forrás esetén egyes esetekben beszélőn belüli (szabad) variációt, más esetekben viszont alacsony vagy zérus grammatikalitást kapunk.

Irodalom:

Albright, Adam (2003). A quantitative study of Spanish paradigm gaps. In: G. Garding – M. Tsujimura (eds): WCCFL 22 Proceedings. Cascadia Press. Somerville, MA. 1–14.

Anttila, Arto (2002). Variation and Phonological Theory. In Jack Chambers, Peter Trudgill, and Natalie Schilling-Estes (eds.), *Handbook of Language Variation and Change*, Blackwell, Oxford, U.K., and Malden, Massachusetts. pp. 206-243.

Benua, Laura (1995). Identity Effects in Morphological Truncation. In: Jill Beckman – Laura Walsh Dickey – Suzanne Urbanczyk (eds.): University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics 18: Papers in Optimality Theory. GLSA. Amherst.

Blaho, Sylvia -- Curt Rice (2010; eds.). *Modeling ungrammaticality in optimality theory*. Equinox Publishing. London.

Blevins, Juliette – J. P. Blevins (2009). *Analogy in grammar: Form and Acquisition*. OUP. Oxford.

Bybee, Joan L. (2006). *Frequency of Use and the Organization of Language*. OUP. Oxford.

Hayes, Bruce – Cziráky Londe Zsuzsa (2006). Stochastic phonological knowledge: the case of Hungarian vowel harmony. *Phonology* 23: 59–104.

Rebrus Péter – Törkenczy Miklós (2010). Covert and overt defectiveness in paradigms. In: Blaho -- Rice (2010).

Skousen, Royal (1989). *Analogical Modeling of Language*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers.

---

6 Vö. Rebrus--Törkenczy (2010)

7 Hasonló jelenségről a spanyolban ld. Albright (2003).